

A MAGYARORSZÁGI SZLOVÁKSÁG TÁNCKULTURÁJA

Pesovár Ernő

A magyarországi szlovákság tánckulturájának főbb vonásairól^{1/}, s különösen a tradíció alakulásáról nem rajzolhatunk hiteles képet anélkül, hogy figyelembe ne vegyük az összehasonlító történeti kutatás eddigi eredményeit és tanulságait.

Feltétlenül szem előtt kell tartanunk tehát - az alábbi vázlatos összefoglalásban is - a Kárpát-medence táncagyományában kimutatható összefüggéseket, az így kirajzolódó regionális kultúra európai kapcsolatait, valamint a magyar és szlovák táncagyomány történeti alakulásának közös tendenciáit.^{2/}

Csakis e többletű szemlélet érvényesítésével adhatunk a hazai szlovák táncfolklórról olyan dinamikus képet, amely az előzményeket is érzékelteti.

A közelmúlt táncéletében uralkodó szerepet játszó főbb tánc típusok ismertetésén túl választ kell tehát keresnünk arra a kérdésre is, hogy milyen lehetett a 18. században, azaz az áttelepülés korában a szlovákság tánckulturája.

Erre természetesen nem adhatunk egyértelmű s részletekbe menő feleletet, legfeljebb e tánc kultúra jellegére következtethetünk - mind a mai szlovákiai táncfolklór^{3/}, mind a tánc és zenetörténeti kutatás eredményeire támaszkodva^{4/}.

Ezek tanulságaként elmondhatjuk, hogy egyedül a szlovákiai táncagyomány alapján is kirajzolódnak az egész Kárpát-medencére jellemző régi történeti réteg körvonalai, a magyar, goral, román és délszláv tánckulturával rokon vonásai.^{5/}

A középkori Európa hagyományaként szervesen illeszkedik ebbe a nagyobb regionális kultúrába a kör és füzértáncok,^{6/} illetve a rituális táncok néhány típusa. Az egyes vidékeken (Nyugat-Szlovákiát kivéve) a többnyire még énekszóra járt körtáncokat a Karička, Do Kolesa, Kolesa, Kolo, Čuchom néven élő vál-

tezatok képviselik. A füzértáncok emlékeit pedig a tavaszi ünnepekörhöz vagy a lakodalom szertartásos mozzanataihoz fűződő, ugyancsak énekszóra járt Chorovody-k őrzik. Ilyenek az Omilienci, a Kadze pavička letela, a Kačar stb.^{7/}

Az eszközös táncok közül külön kell szólnunk az olyan ügyességi formákról, mint amilyen a két keresztbe tett bot fölé járt Zajaci tanec vagy a botlovi tanec^{8/}; itt egyúttal utalunk az odzemokban is megtalálható ügyességi formulákra, mint amilyen az eszköz láb alatti átkapása és az eszköz feletti táncolás.

Ezek a mozzanatok, illetve az ezekből önállósult ügyességi táncok olyan Európa szerte megtalálható emlékei az egykor általános fegyvertáncoknak, amelyeket a történeti analógiák alapján méltán tekinthetünk a középkorban gyökerezőknek.^{9/}

Az előbbi változatokkal szemben már sajátosan délkelet-európai karakterű fegyvertánc-hagyomány emlékeit őrzik a szlovák tánc kultúrában is jelentős helyet elfoglaló hajdutánc,^{10/} amely Közép- és Észak-Szlovákia területén általános, de szóróványosan országszerte megtalálható.

Leggyakoribb névváltozatai a következők: Hajduch, Podhajduke, Odzemok, Zbojnický, Jánošíkovský, Juhásky.

Csoportos és négyes formáját fokossal vagy anélkül járják; a körben járást az odzemok motívum váltja fel. Az eszköz aktívabb használata, forgatása, láb alatti átsuhintása, a földre vágott fokos átugrálása viszont már a szóltó odzemokra jellemző.

A hajduch és odzemok eszközzel vagy eszköz nélkül járt változatai, valamint további régi stilusu férfitáncok alapján egyúttal kirajzolódnak az egész Kárpát-medencére oly jellemző ugrós tánc típus formái sajátosságai, zenekíséretük alapján pedig annak a régi stilusu tánczenének a körvonalai, amelyet az ungaresca-hajdutánc-kolomejka-kanásztánc-ardeleana komplexum képvisel.^{11/}

A párostáncok régi rétegébe sorolhatjuk az összefogódzás nélkül járt páros odzemok változatokat^{12/} és az egykori küzdő karakterű páros^{13/} emlékét, vagy a másodlagos formáit őrző, baltával járt páros formákat. S ez utóbbiról ad hirt az a szórványos gyakorlat is, hogy alkalmyszerűen nők is részt vettek a hajdutáncban.

A régi párostáncok legjelentősebb rétegét az egész Szlovákiában megtalálható forgós karakterű párostáncok képviselik. Ezek zömmel mérsékelt ($\downarrow = 120-150$) vagy gyors tempójú ($\downarrow = 200-220$) párostáncok, s legjellemzőbb mozzanatuk a zárt összefogódzású párosforgás.

A szlovák paraszti tánckulturára is oly jellemző forgós-forgató párostáncok lényegében annak a nagyhatású, európai tánc történeti áramlatnak a helyi színezetű változatai, amely a 15-16. században kezdte meg hódító útját.^{14/}

A történeti források alapján a 16. század végétől tudjuk nyomon követni a Kárpát-medencében a forgós páros elterjedését;^{15/} ma is élő régies változatai elsősorban az erdélyi magyar és román táncagyományban,^{16/} a gorál és szlovák táncfolklórban,^{17/} valamint a Kárpát-medencében élő németek páros-táncaiban ismerhetők fel^{18/}.

E párostánc típus szlovákiai változatai konstrukciós eleveik alapján a következő három csoportba sorolhatók.^{19/}

1. A forgós páros. Ebben a tánc leglényegesebb összetevője a zárt összefogódzású párosforgás, s csupán bevezető vagy pihentető a lépő motívum. Ilyen a Rowny, a Šuchana és a Válaný.

2. A forgós-figurázó forma. Jellemzője, hogy a zárt összefogódzású párosforgás mellett már jelentős szerepe van a férfi figurázásának. Ilyen karakterű a Do vysoku.

3. A párelengedéssel, külön figurázással kiegészült forgós páros. Ide sorolhatjuk a Goralský egyes változatait, s

ilyen szerkezetű a Do hora, a Hore és O sebe, továbbá a Do krutu, a Do šaflika és a Krucena.

A kimondottan forgós páros mellett megtaláljuk a két nővel járt archaikus formát^{20/} a Goralský és O sebe egyes változataiban, s ugyancsak e két párostáncra jellemző a külön figurázással járt csalogatás, amelynek lezárásaként kerül sor a párosforgásra.

A szlovák párostáncok jelentős része is abba a típusba sorolható, amelyben a külön figurázást rondószerű visszatéréssel váltja a párosforgás.

Általános gyakorlat a párostáncot bevezető előéneklés. Egyes esetekben az előéneklés és a tánc lassu, lépegető része egybeesik, máskor az előéneklést a közepes vagy gyors tempójú páros követi. A legteljesebb forma pedig az, amikor az előéneklés és a férfi szóló figurázása vezeti be a forgós párost.^{21/}

Áttekintve a szlovák táncművelés régi rétegét, két következtetésre juthatunk. Az egyik az, hogy a hazánkban élő szlovákság a 18. században az eddig elmondottakkal jellemezhető táncművelés hordozója lehetett, amint ezt a táncfolklórjukban kimutatható emlékek is jelzik.

A másik tanulság az, hogy a szlovák táncművelés régi rétege - egyéni színezete mellett - strukturájában és főbb vonásaiban szoros rokonságban állhatott és áll ma is a magyar táncművelés régi rétegével. Ezt bizonyítja a főbb táncstílusok egyezése, rokon karaktere,^{22/} s erről tanuskodik a tánciskerő zene sokrétű kölcsönhatást tükröző vonása, jelentős érintkező felülete^{23/}.

Elmondhatjuk tehát, hogy az áttelepülő szlovákság annak idején a sajátjával rokon karakterű tánc és zenei életbe illeszkedhetett, s így különösebb zökkenő és törés nélkül kapcsolódhatott be a fejlődésnek abba a ritmusába, amely éppen a 18. század második felétől tapintható ki a magyar táncművelés

történetében, s érvényesül bizonyos mértékig az egész Kárpát-medencében. S ez a folyamat lényegében az új táncstílus kialakulásának a kezdete, a verbunk és csárdás megjelenésének a korai periódusa.^{24/}

Az új stílus pedig lényegében a korábbi, tehát közös hagyományt átértékelő fejlődés eredményeként jelent meg tánc kultúráinkban,^{25/} így az erőteljes magyar környezetben élő szlovákság is szervesen illeszkedhetett ebbe a folyamatba.

Megerősíti ezt a feltevésünket néhány olyan történeti forrás is, amely a 18-19. századi Magyarországon élő népek tánc kultúrájának közös vagy rokon vonásairól ad hírt. Érdemes utalnunk Gvadányi Rontó Pál című elbeszélő költeményére, amely éppen a csárdást megelőző forgós páros általános érvényű gyakorlatáról tájékoztat.^{26/} A verbuváló jelenetben a szóló verbunk után így került sor a párosra:

"Nézték a tántzomat itten Tóth Leányok
Szepesből munkára jöttek-le nehányok.

Ezeket majd csak nem a hideg ki-törte,
Hogy nem tántzolhatnak velem, az gyötörte.

Mi bajok, Kapitány mindjárt észrevette,
Rám intett, tudtam én mire értette.

Mindjárt is egyikét a tántzba ragadtam,
Suttyogott botskora, őtet úgy forgattam.

S ugyancsak tanulságos, ahogy a forgós párosnak közvetlenül vagy közvetve utal erre a közös gyakorlatára Csokonai, majd a 19. század első évtizedének egyik tánc teoretikusa, Balla Károly.^{27/} Mindketten a már a verbunkban testet öltő új nemzeti táncideál lelkes hívei, s így a korábbi hagyomány egyik jelentős típusát - mivel az az új ideáltól elüt - nemcsak hogy elvetik, hanem idegen (szlovák) eredetűnek is vallják. A nemzeti táncideál egyik tendenciáját szentesítve hírt adtak tehát arról a nagymultu páros formáról is, amely nemcsak tánc kultúránk korábbi történetében játszott jelentős szerepet, ha-

nem az erdélyi és nyugati dialektus csardásában napjainkig is tovább élt, a tisztai dialektus csárdásaiban pedig a verbunk stílushoz hasonlt.^{28/}

S ahogy a 19. század folyamán a magyar paraszti táncskultúrában egyre inkább az új táncstílus vált uralkodóvá, úgy a magyar környezetben élő szlovákság táncfolklórja is a korszerűsödésnek ezt a tendenciáját követte. S az új stílus nemcsak háttérbe szorította, hanem asszimilálta is a korábbi tradíciót. Érthető tehát, hogy már csak szórványosan ragadhatók meg a korábbi történeti réteg emlékei, mégpedig elsősorban a hagyományt szívésebben őrző szertartásos funkcióban.

Igy a középkori gyökerű kör és füzértáncok a hazai szlovák táncfolklórban is elsősorban olyan szokáskeretben maradtak fenn, mint amilyen a morena, a zöldágjárás vagy a lakodalom. Ezt a hagyományt idézik a téltemető morenát követő tavaszt köszöntő bujós és kigyózó játékok, az ezekkel összefonódó egyszerű körtánc, vagy a zöldágjárás ünnepélyes vonulása.^{29/} Ugyanilyen gyökerű a lakodalom néhány szertartásos tánca, mint a gyertyástánc^{30/} vagy a labirintus táncok különböző változatai^{31/}. Az utóbbi típust képviseli az északi szlovákság körében a gácsér vagy kacsatáncként élő forma,^{32/} Miskén pedig a kólé néven járt változat^{33/}. A kólé is az országszerte ismert hajnali vendégküldő egyik tréfás változata, amelyben az előtáncost utánezszak és követik a mögötte táncolók.

A bemutató jellegű ügyességi táncok közül a söprűvel és bottal járt formát egyaránt kanasztáncnak nevezik Miskén, s ugyanitt a kisszéktáncot is ismerték.^{34/} Ugyancsak játékos-ügyességi funkciót töltött be a szarkatánc, amely az észak-magyarországi fonók egyik játéka volt,^{35/} s ugyanebben a keretben kapott helyet a püspökhatvani fonó verbunk^{36/}. A guggolva járt szarkatáncsal szemben a fonó verbunkban az egymással szemben földön ülő lányok a csizmájuk talpát érintették össze, s az összetámasztott csizmatalpat az ének ütemére emelgették.

A körtáncok klasszikus formái, a karikázók elsősorban ott maradtak fenn, ahol a környező magyarság is megőrizte ezeket - tehát a palóc vidéken.^{37/} Az énekszóra járt karikázók szlovák változatai is kettős tagozódásuak, s az egy vagy kétlépéses lassuból és a gyors sergésből állnak. Dallamkincsükben ugyan-ugy hasonlultak az új stílushoz, mint a magyar karikázók jelentős része.

A Solt vidékén és Miskén viszont elsősorban már az egyszerűbb és másodlagos funkciójú körben éneklés él.^{38/} A tánc-közi szünetekben (Miskén a fonóban) éneklési alkalmat teremtő egyszerű egylépéses forma idézi itt az egykori karikázók emlé-két. Békésben pedig a két pár által járt körcsárdás vette át a karikázók szerepét.^{39/}

A Solt-vidéki táncrendben a körben éneklésből bontakozik ki a mars vagy tustoló,^{40/} amely a magyarországi szlovákság körében is a régi stílusu ugrósban gyökerezik.

A mars, illetve tustoló sokrétű funkciót tölt be az itte-ni táncéletben. Járták lakodalmi menettáncként, s mint a szü-net utáni első tánc vagy a párostáncok közé ékelődve a felsza-badult tánckedv kifejezőjeként kapott helyet a táncrendben. Táncolták kollektíven, egynemű vagy vegyes körtáncként; a kör alkalomszerűen párokra bomlott, vagy szólók váltak ki belőle. S az aszódi pajtástánc^{41/} is a mars egyik változata; ebben két férfi kézfogással táncolt egymással szemben.

A Miskén Vyskacuvanie^{42/} néven élő mars is lakodalmi és mulatsági tánc; fő motívuma ugyancsak a cifra (prekladani), a-melybe a férfiak egyszerűbb csapásolót is szőttek. Ügyességi táncként a földre helyezett üvegek között is járták.

A Békés megyei szlovákság táncéletében is jelentős szere-pet játszó mars Tótkomlóson kettős funkciót töltött be: lako-dalmi menettánc és a férfiak mulató tánca volt.^{43/}

Mint lakodalmi menettáncot is elsősorban férfiak - asszo-nyok csak ritkábban - táncolták az utcai vonuláson. A lakoda-

lomban, amikor a zenészek érkezésüket jelezve marsot fújtak, s mindenki kitódult az udvarra egy rövid táncra, egyszerre járta a marsot az egész lakodalmas nép.

Mulató táncként a táncmulatságok éjjéli szünetében járták, de nem a táncteremben, hanem az ivóban. Lakodalmában a reggelitől az ebédig terjedő időszakban is a mars volt a fő tánc - az asszonyok csak egy-két közbeiktatott csárdásban vettek részt. A mulatságot, lakodalmat ugyancsak marssal fejezték be.

Vetélkedő, virtuskodó jelleggel is táncolták a marsot. A vetélkedés - hogy ki bírja tovább a táncot - erőpróbaszerű volt, de a tánctudás összemérésére is lehetőséget adott. Az utóbbit aszerint döntötték el, hogy ki cifrázta ki jobban a táncot, illetve mennyire valószínűsítette meg a mars-táncolás iratlan szabályát, a "pontra" táncolást, mivel "ütemben kell verni vagy megállni, ahogy a zene diktálja."

A mars virtuskodó formája volt az is, hogy a földre tett üvegek közt járták, s az volt a vesztes, aki feldöntötte az üveget. Ezenkívül itt is járta a marsot két férfi egymással szemben kézfogással, és Békéscsabáról ismerjük a nővel járt páros változatát.

A Tótkomlóson gyűjtött mars változatok száma lehetőséget ad arra is, hogy jellemezzük a táncalkotás néhány vonását. A menettáncként járt vonulós forma motívumkincsében egyszerűbb, a szerkezete is lazább karakterű, míg a mulató táncként járt változatok megformáltabbak, motívumkincsük is fejlettebb. Ezt a különbséget maguk a táncosok is hangsúlyozták.

A mulató táncként járt mars legjellemzőbb formai sajátosságait az egyik kitűnő táncos, Korim János filmre vett változatai alapján a következőkben foglalhatjuk össze.

A mars domináló motívuma a lengető, amely különböző ritmikai változatokban és bővült formákban alkot szerves egységeket (a táncírás mellékleten az 1-10. motívum). Emellett a csa-

pásoló (16-18.), a párosugró (19.) és a motívum összetételekben is számottevő szerepet játszó háromugrós változatok (11-15., 20-21.) a legjellemzőbbek.

Szembeötlő szerkesztési elve a marsnak, hogy az alapmotívumok motívumpárokot alkotva komponálódnak nagyobb egységekké. Így a tánc felépítésében a visszatérő motívumfűzés nagyobb szerepet játszik, mint az alapmotívumok sorozatos, láncszerű ismétlése, s a tömörebben szerkesztett, általában $8/4$ terjedelmű egységek a lazább folyamatok közé ékelődve jelennek meg.

A marsra, tustolóra, vyskocuvanie-ra egyaránt jellemző, hogy kísérő zenéjükben már háttérbe szorult a régi stílusú tánczene, s elsősorban a fuvós zenekarok mult századi térhódításával elterjedt indulókra vagy új stílusú népdalokra és műzenei darabokra jártak. Tótkomlóson például a Hunyadi, a Petőfi, a Kossuth és a Győri induló volt a közkedvelt.

Az új stílusú férfitáncot, a verbunkot Tótkomlós táncéletében a csárdás szőlóban^{44/} járt formája képviselte, amelyet ugyanugy mulató táncként jártak, mint a marsot. A lassu rész domináló motívuma az egy- és kétlépéses csárdás volt, és ugyanazokat az ugró bokázó, valamint csapásoló formákat is járták, mint a marsban. A friss rész még közelebb állt a marshoz, mivel ennek is a lengető volt a fő motívuma, mégpedig aprózott és bővült változatokban, valamint a háromugrós és ugró-bokázó.

A mars és a szőló csárdás motívumkincse tehát egymásba mosódik, ahogy ez a maglódi verbunkban, a cifruválásban is megfigyelhető, különösen a menettánc-változatokban.^{45/} Ilyen esetben csak a kísérő zene alapján határozható meg egyértelműen a cifruválásnak a mars ($J = 120$), illetve verbunk ($J = 160$) karaktere.

A tánckezdő funkcióju és párostáncot bevezető szőló cifruválás, valamint a lassu csárdás kezdéseként járt páros cifruválás viszont már egyértelműen verbunk karakterű, amint ez a motívumaiból is kitűnik (ld. a Verbunk motívumok c. táncírás

táblát). A Solt vidéki verbunkról alkotott képet teszik teljesebbé ennek Ecseren gyűjtött változatai,^{46/} a Murár József által járt "huszár verbunk" és tánckezdő verbunk. A mellékletként közölt folyamatok (ld. a huszár verbunk és verbunk kineogrammját) jól érzékeltetik a hegyezőből, lengetőből, háromlépésből, előrevágóból és bokázóból álló táncok verbunkra jellemző ritmikai strukturáját és szerkesztését.

A verbunk e legjelentősebb változatai, a maglódi cifruválás, az ecseri huszár verbunk és tánckezdő verbunk mellett egyszerűbb formáját Vágáshutáról^{47/} ismerjük; a néhány további adalék már csak az egykori nagyobb elterjedtségére utal. Ilyen, a verbunkra utaló feljegyzéseket a Pest megyei Sósutatról, a Nógrád megyei Galgautáról és Sámsonházáról, a Heves megyei Mátraszentimrérről és Mikóházáról ismerünk^{48/}.

A verbunk e szórványos emlékeivel szemben már jól dokumentálják a gyűjtések a csárdás elterjedtségét, és arról tanuszkodnak, hogy még a közelmúltban is egyik legjelentősebb páros-tánca volt a hazai szlovákságnak is. Igaz, hogy egyes területekről, így Békésből és Hevesből már csak megkopott és leegyszerűsödött változatait ismerjük,^{49/} de a visszaemlékezések még felidéznek a korábbi, gazdagabb formát. Így például a századforduló táján Tótkomlóson a gyorsan még változatosan figuráltak, egymást elengedve, kifordulással, tapssal, csizmaverővel tarkítva járták, s fő motívuma a lippentő volt.^{50/}

A csárdás gazdagabb változatait a nyugati táncdialektus területén élő szlovákság őrizte meg. A Kalocsa környéki Miskén^{51/} a táncpárt alkotó lassu és friss volt "egy nőta", amely után a zenészek szünetet tartottak. A lassuban az egylépést és kétlépést járták, s ezeket na jedem boky-, illetve na dva boky-nak nevezték. A kétlépést félfordulósan vagy rezgősen (na traszkanie) is táncolták, a frissre pedig a párelengedés csalogatás, a csapás egyszerűbb formája, a lenthangsúlyos párosforgás, a lippentő és mártogató (omec rit') volt a jellemző.

A bukós csárdás a kifordulós csalogatással párosulva ugyancsak él még napjainkig a Solt vidéki és nógrádi szlovákság körében. A friss felépítése a nyugati dialektusra jellemző konstrukciós elveket követi; így Galgagután^{52/} az egylépéses bevezető után járták a mártogatóst, s ebből bontakozott ki a kifordulós csalogatás.

E csárdástípus legszebb változatait a Solt vidéki falvak őrizték meg (ld. a Csárdás motívumok c. táncírás mellékletben); ezekben a mártogatás helyi elnevezése csupkálás vagy csupkázás.^{53/} Itt is a forgós-mártogatós folyamatból bontakozik ki a tánc visszatérő mozzanataként a csalogatás, mégpedig úgy, hogy férfi és nő előbb külön-külön, majd együtt is kifordul.

A maglódi lassu csárdás elején járt páros cifruválás pedig olyan klasszikus forma, amelyről a reformkori történeti források is beszámolnak.^{54/}

Az eddig bemutatott főbb tánc típusokon kívül számottevő szerepe volt a szlovákság táncéletében is az egyes történeti periódusok divatos táncainak. Ezek közül elsőként kell megemlítenünk a játékos párválasztós párnatáncot,^{55/} amely az európai kontratáncok egyik országszerte elterjedt formája. Ez a párnatánc Tótkomlóson a lakodalom szokáskeretébe illeszkedett. Kontyolás után járta a násznép, s rendszerint a menyasszony volt az, aki párnával a kezében elsőként választott párt magának. A kiszemeltet középre csalogatta, letette a párnát a földre, s igyekezett azt a letérdelő partner elől elkapni. Ha sikerült a térdelés, megcsókolták egymást, majd gyors párosforgót jártak; a játék szerepcsereivel folytatódott.

A közelmúltban is ugyancsak népszerű volt a multszázadi népies műtáncok egyik változata, a magyar kettős. Folklorizálódott formáját Nógrádból, a Solt vidékéről és Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből ismerjük.^{56/} Tótkomlóson mint farsangi verbunkot^{57/} a fonóházakban táncolták. Farsangkor hat lány sorra járta a fonókákat. Hárman "kisasszonynak", hárman pedig "tur-

cinak" (töröknek) öltöztek. A kisasszonyokon szűk ruha, a törökökön bő szoknya, fejükön csucsos sapka volt, négy oldalán tükörrel, s mindnyájan kipirosították az arcukat.

A táncot úgy járták, hogy az egyik sorban állt a három kisasszony, a velük szemben levőben a törökök, s együtt dudolták a kísérő műzenei dallamot. A dallam feléig egyirányba haladó, egylépéses csárdást táncoltak, és lengetős bokázóval zártak, majd ugyanezt ellenkező irányba megismételték.

A táncok számbavételét a multszázadi, polgári eredetű társastáncokkal, ^{58/} köztük a polka folklorizálódott változataival és a "gólyá"-val zárhatjuk; ezek a szlovák parasztság táncéletében is fokozatosan helyet kaptak a tradicionális táncok között.

- . - . - . -

A bemutatott főbb tánc típusok elterjedése, funkciója, legjellemzőbb formái sajátossága egyaránt arról tanuskodik, hogy a hazai szlovákság táncfolklórja összefonódott környezetének tánckulturájával, s e hasonulással szervesen illeszkedik a két magyarországi táncdialektus, a nyugati és a tiszai dialektus összképébe. A nógrádi, Pest környéki, Duna - Tisza közti szlovák települések táncagyományában a nyugati dialektusra jellemző a kör és füzértáncok szerepe, a mars komplex formája és a verbunk és friss csárdás egymástól jól elhatárolható karaktere. ^{59/} Ezzel szemben az északkelet-magyarországi és békési szlovákság táncfolklórjában is a verbunkkal egybemosódó csárdás körvonala is ismerhetjük fel, s ezzel együtt a lassu és gyors egységét. A békési mars a tiszai dialektus déli részére jellemző sorozatba illeszkedik, s a Duna - Tisza közéről és a Sárköz - Duna mentéről ismert formákhoz kapcsolódik.

A tánckultura történeti alakulására utaló jelenségek és adalékok alapján is elének rajzolódnak a két dialektusra jel-

lemző tendenciák körvonalai. Ezt figyelhetjük meg az ugrósból kialakuló mars szerepében, a mars és verbunk kapcsolatában, valamint a csárdás két típusában.

Főbb vonásaiban tehát ugyanugy zajlott le a stílusváltás a magyarországi szlovákság táncfolklórájában, s ugyanolyan mértékben asszimilálta a paraszti tánckultúra e korszerűbb formája a körvonalaiiban még kitapintható korábbi hagyományt is, mint a magyar nyelvterület nagyobb részén.

Jegyzetek

- 1/ A kutatás mai állapotában, a gyűjtések egyenetlensége miatt még nem vállalkozhatunk részletes összefoglalásra. Amint az az alábbiakban is kitűnik, feltárássra vár még az észak-dunántúli szlovákság tánc hagyománya, s további gyűjtésre van szükség Észak-Magyarországon is.
- 2/ Az e témakörben végzett kutatásokat összegezi Martin Gy. 1964, 1965, 1970-1972, 1974; Pesovár E. 1972; Pesovár E. - Lányi G. 1974; valamint Wolfram, R. 1966. A magyar és szlovák kutatás e közös feladatairól pedig Pesovár E. 1973.
- 3/ A szlovák táncfolklórról áttekintést adó monográfiák és összefoglalások: Kovalčíkova, J. - Poloczek, F. 1955; Zalešák, C. 1964; Tóth, Š. 1967; Ondrejka, K. 1975.
- 4/ A tánczene történeti problémáit tárgyaló legfontosabb munkák: Szabolcsi B. 1959; Kresanek, J. 1951; Móži, A. 1977.
- 5/ Ld. a 2/-es jegyzetet.
- 6/ Martin Gy. 1973.
- 7/ Tóth, Š. 1967.
- 8/ Zalešák, C. 1964, 280-281.
- 9/ Pesovár F. 1969.
- 10/ A tánc történeti kutatás egyik legjobban kimunkált területe a hajdútánc problémája: Réthelyi P. M. 1924, 131-149.; Szabolcsi B. 1959. I. 159-208.; Kaposi E. - Maác L. 1958. 34-39.; Andrásfalvy B. 1963; Martin Gy. 1965, 472-481.; Martin Gy. 1969; Pesovár E. 1972, 1977a, valamint a 3/-as és 4/-es jegyzetben felsorolt munkák.
- 11/ Martin Gy. 1966, 150-151., s ugyanitt a probléma részletesebb irodalma.
- 12/ Pesovár E. 1977b.
- 13/ Pesovár E. 1977a.

- 14/ Pesovár E. 1967, 117-118.
- 15/ Pesovár E. 1967, 118-119. és 1972, 40-48.
- 16/ Martin Gy. 1970-1972, 220-247.; Kallós Z. 1964; Kallós Z. - Martin Gy. 1970; Bucsan, A. 1971.
- 17/ Az előzőkben említett szlovák munkákon kívül még Jelinko-va, Z. 1959.
- 18/ Kiss G.-né 1971; Keszler M. 1973.
- 19/ Tóth, Š. 1967, 202-205. és a Slovenské Ludové Tance című filmsorozat alapján.
- 20/ E tánc típus történeti szerepéről Wolfram, R. 1951, 162. pp., a magyar tánc hagyományban élő változatainak elterjedéséről Martin Gy. 1970-1972. passim.
- 21/ Zalesák, C. 1964, 62-63, s az előéneklés egykori elterjedéséről Wolfram, R. 1966, 135.
- 22/ Martin Gy. 1964.; Wolfram, R. 1966.
- 23/ Erről ad áttekintést Martin Gy. 1966 és Mózi, A. 1977.
- 24/ Pesovár E. - Lányi Á. 1974, 17-20., 25-28.
- 25/ A verbunk és csárdás kialakulásának e problémáit tárgyalja Pesovár E. 1980, 1978.
- 26/ Pesovár E. 1972, 67.
- 27/ Csokonai a Dorottyához fűzött jegyzetében kárhoztatja a friss párost, s szembeállítja a verbunkkal. Ezt írja: "A mi hiu szapora és rendetlen táncunk, melyben asszony személyek is ugrándoznak, ölelkeznek, keringenek s kiki magáért és párjáért táncol, egész formájával megmutatja, hogy tót eredetű, az ázsiai gravitással és méltósággal átaljában ellenkezik..." - Balla pedig 1823-ban megjelent tanulmányában így vélekedik: "...a nemes érzést megalacsonyítja a szép Nem nyalábolása, nemtelen forgatása és ránczigálása. Mellyek ha nem annyira is mint a tót táncban, de csak ugyan fordulgatnak elő a mai magyar Frissben is." - Mindkét forrást közli Pesovár E. 1972, 70-71. és 126.
- 28/ A nyugati, tiszai és erdélyi dialektusra jellemző csárdás típusait mutatja be a Magyar Néprajzi Lexikon csárdás címszáva, s az eltérő fejlődés tendenciáit jelzi Pesovár E. - Lányi Á. 1974, 25-31. A történeti forrásokban is nyomon követhető, hogy a nyugati dialektusra jellemző csárdásban a korábbi forgós páros élt tovább; ezt a verbunktól elütő stílusjegyei ma is tükrözik. A tiszai dialektus területén viszont a verbunk-lassu-friss egységes stílusa a fejlődés másik vonalát, a reformkorban ideálnak tekintett tendenciát tükrözi. Részletesebben Pesovár E. 1978.
- 29/ Vanyarc, ZI Ft. 359. Püspökhatvan, Lami I. gyűjtése.
- 30/ Galgaguta, ZI Kt. 81. Bánk, Tk.
- 31/ Nemcsak a vendégküldő táncok, de a seprű és kendőtánc egyes változatai, valamint a tréfás verbuválás egyik mozzanata is ezt a kigyózva haladó labirintus formát őrzi. Példák erre Lugossy E. 1956. passim.

- 32/ Galgaguta (kacsa tánc) ZI kt. 81. és Tk. Vágáshuta (Hušitance) ZI Ft. 783. Ez utóbbinál a füzér formához karikázó is kapcsolódik. Domony (Gácsér tánc) Tk.
- 33/ Miske. Saját gyűjtés 1961-ből.
- 34/ Ua.
- 35/ Bánk ZI Ft. 782.
- 36/ Püspökhatvan, Lugossy E. 1952, 87.
- 37/ Bánk, ZI Ft. 782. Ecser, ZI kt. 493. Felsőpetény, Tk. Galgaguta (Karička) ZI kt. 81, 701, 718. ZI Ft. 440. Komlóská, ZI Ft. 784. Mikóháza, Tk. Vágáshuta, ZI Ft. 783. Mikóházán és Vágáshután a kontyolásban is szerepe van a karikázónak.
- 38/ Pesovár E. 1973, 185., és ld. 33/.
- 39/ Békéscsaba, ZI kt. 443.
- 40/ Pesovár E. 1973, 185-186.; Ecseri táncok, 17., továbbá Sári, ZI kt. 392, 400. Ecser, ZI kt. 493, 494. és Maglód, ZI kt. 120, 124, 218, 235.
- 41/ Lugossy E. 1954, 43-47.
- 42/ Saját gyűjtés.
- 43/ Pesovár E. (Kézirat).
- 44/ Ua.
- 45/ Pesovár E. 1973, 184.
- 46/ Ecseri táncok, 17. és szöveges leírása 50-60. Lej.: Szentpál M.
- 47/ ZI Ft. 783.
- 48/ Galgaguta, ZI kt. 718., a többi adat Tk.
- 49/ A filmre vett változatokról ad áttekintést az irodalomjegyzék után közölt archivális anyag.
- 50/ Pesovár E. (Kézirat).
- 51/ Saját gyűjtés és ZI kt. 707, 803.
- 52/ ZI kt. 718.
- 53/ Pesovár E. 1973, 184-185.; Ecseri táncok, 16., szöveges leírás 48-50., valamint a 40/-es jegyzetben felsorolt kéziratok gyűjtések.
- 54/ Ez is egyik jelentős adalék a lassu csárdás verbunk karakteréhez. Pesovár E. 1978.
- 55/ Pesovár E. (Kézirat).
- 56/ ZI kt. 81. ZI Ft. 780, 784.
- 57/ Pesovár E. (Kézirat).
- 58/ A következő filmekben: ZI Ft. 231, 440, 784.
- 59/ Az összevetésre ad lehetőséget Martin Gy. 1970-1972; Pesovár E. - Lányi Á. 1974, továbbá Martin Gy. - Pesovár E. 1964 és Lányi Á. 1962.

Irodalom

- Andrásfalvy Bertalan 1963 Párbajszerű táncainkról. Ethnográfia 55-83.
- Bucşan, Andrei 1971 Specificul Dansului Popular Romanesc. Bukarest.
- Ecseri táncok. Bp. 1950.
- Jelinková, Zdenka 1959 Točivé Tance. Gottwaldov.
- Kallós Zoltán 1964 Táncagyományok egy mezőszéki faluban. Tánc tudományi Tanulmányok 1963-1964. 235-252. Bp.
- Kallós Zoltán - Martin György 1970 A gyimesi csángók táncélete és táncai. Tánc tudományi Tanulmányok 1969-70. 195-252. Bp.
- Kaposi Edit - Maác László 1958 Magyar népi táncok, táncos népszokások. Bp.
- Keszler Mária 1973 Hajós táncai. Sokszínű hagyományunkból. I. 75-132. Bp.
- Kiss Gáborné 1971 A Dél-Dunántul német táncagyományai. Táncművészeti Értesítő. 3.sz. 94-102.
- Kovalčíková, Jane - Poloczek, František 1955 Slovenské L'udové Tance. Bratislava.
- Kresánek, Jozef 1951 Slovenská L'udová Piesen so Stanoviska Hudobného. Bratislava.
- 1959 Historické korene hajduskeho tanca. Hudobnovedné štúdie III. 136-162.
- Lányi Ágoston 1962 Lippentős. A friss csárdás domináns motívumának formai sajátosságai. Tánc tudományi Tanulmányok 1961-1962. 99-136. Bp.
- Lugossy Emma 1952 77 leánytánc. Bp.
- 1954 39 verbunktánc. Bp.
- 1956 A táncok rendje. MNT III. B. Lakodalom. 417-670. Bp.
- Magyar Néprajzi Lexikon I. kötet. 1977. Főszerk. Ortutay Gyula Bp.
- Martin György 1964 Magyar tánc típusok kelet-európai kapcsolatai. A MTA I. Osztályának Közleményei XXI. 67-96.
- 1965 East-European Relations of Hungarian Dance Types. Europa et Hungaria. 469-515. Bp.
- 1966 A néptánc és népi tánczene kapcsolata. Tánc tudományi Tanulmányok 1965-1966. 143-196.
- 1968 A botoló nótá. Proportio-gyakorlat nyomai a magyar néptáncban és népi tánczenében. Magyar Zenetörténeti Tanulmányok 201-221. Bp.
- 1969 Der siebenbürgische Haiduckentanz. Studia Musicologica XI. 301-321.

- Martin György 1970-1972 Magyar tánc típusok és táncdialektusok. I-III. melléklettel. Bp.
- 1973 Die Branles von Arbeau und die osteuropäischen Kettentänze. *Studia Musicologica*. 101-128. Bp.
- Martin György - Pesovár Ernő 1964 A motívumtípus meghatározása a táncfolklórban. *Tánc tudományi Tanulmányok* 1963-1964. 193-234. Bp.
- Mózi, Alexander 1977 Szlovák-magyar zenei kapcsolatok. *Slovensko-Maďarské Hudobné Vzťahy*. Bratislava.
- Ondrejka, Kliment 1975 Tance a hry. Slovensko. L'ud. II. Čast. 1098-1116. Bratislava.
- Pesovár Ernő 1967 A csalogató csárdás. *Tánc tudományi Tanulmányok* 1965-1966. 115-142. Bp.
- 1972 A magyar tánc történet évszázadai. *Szöveggyűjtemény*. Bp.
- 1973a Maglód táncairól. O maglódských tancoch. Sokszinű hagyományunkból I. kötet 183-198. és 210-232. Bp.
- 1973b Tradícia a historia Tancov. L'udové Noviny 1973 jun. 7. számában.
- 1977a Küzdő karakterű párostáncaink. *Népi kultúra - Népi társadalom* IX. 329-355. Bp.
- 1977b Az ugrós páros. *Tánc tudományi Tanulmányok* 1976-1977. 243-262. Bp.
- 1980 Verbuntáncaink szerkezeti sajátosságai. *Népi kultúra - Népi társadalom* XI-XII. 451-465.
- 1978 A csárdás kialakulása. *Magyar Zene* 2. 218-224.
(kézirat) Tótkomlós táncai.
- Pesovár Ernő - Lányi Ágoston 1974 A magyar nép táncművészete. Néptánciskola. I-II. Bp.
- Pesovár Ferenc 1969 Kanásztánc és söprűtánc. Mutatványos táncaink két típusa. *Tánc tudományi Tanulmányok* 1967-1968. 93-125. Bp.
- Réthei Prikk Marián 1924 A magyarság táncai. Bp.
- Szabolcsi Bence 1959 A magyar zene évszázadai I-III. Bp.
- Tóth, Štefan 1967 A szlovák néptáncok alaptípusai. *Tánc tudományi Tanulmányok* 1965-1966. 197-208.
- Wolfram, Richard 1951 Die Volkstänze in Österreich und verwandte Tänze in Europa. Salzburg.
- 1966 Altformen im Tanz der Völker des Pannonischen und Karpatenraumes. *Volksmusik Süd-osteuropa*. München. 109-139.
- Záležák, Cyril 1964 L'udové Tance na Slovensku. Bratislava.

A felhasznált archivális anyag adatai

ZI kt. (MTA Zenetudományi Intézet Kézirattára) A fontosabb gyűjtéseknél a gyűjtő nevével és a gyűjtés idejével.

Pest megye: Acsa (491.lsz. Gy: Falvay K. és Mádi Szabó G. 1963.; 701.lsz.)

Szöd (113.lsz.)

Ecser (493.lsz. Gy: Lányi Á. 1955.; 494.lsz. Gy: Osskó E-né. 1955.)

Maglód (120.lsz. Gy: Jakab I. 1951-1952.;

124.lsz. Gy: Manninger Gy. 1951.;

218.lsz. Gy: Szentpál O. 1952.; 235.

lsz. Gy: Jakab B. - Jakab I. 1952.).

Nógrád megye: Galgaguta (81.lsz. Gy: Agulár K.; 701.lsz.

Gy: Timár S. - Sári J. 1959.; 718.lsz.

Gy: Martin Gy. - Timár S. 1960.).

Bács-Kiskun megye: Miske (797.lsz. Gy: Papp Zs. 1972.;

803.lsz. Gy: Papp Zs. 1973.).

Békés megye: Békéscsaba (743.lsz. Gy: Nyíri L. 1954.; 443.lsz.)

Tótkomlós (24.lsz.).

Borsod-Abauj-Zemplén megye: Mikóháza (228.lsz.).

Tk (Magyarországi Népi Táncoktatóter és Táncatlász) szerk.: Morvay Péter. Másodpéldánya a MTA Zenetudományi Intézetében, az eredeti a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában.

ZI Ft. (MTA Zenetudományi Intézet Filmtára). A következő filmek tartalmazznak szlovák táncokat:

Ecser Gy: Gábor Anna, K.Kovács László 1947. 22.lsz.

Galgaguta Gy: Martin György, Timár Sándor 1960. 440.lsz.

Maglód Gy: Erdős Lajos, Jakab Ilona, Szentpál Olga 1952. 157.lsz.

Sári Gy: Maác László, Martin György, Timár Sándor 1954. 231.lsz.

Sári Gy: Kiss Márta, Martin György, Timár Sándor 1955. 276.lsz.

Sári Gy: Maác László, Martin György, Timár Sándor, Tóth, Stefan 1959. 417.lsz.

Vanyarc Gy: Manga János, Martin György, Pesovár Ernő 1957. 359.lsz.

Maglód Gy: Kisgyörgy Pál 1953. 195.lsz.

Maglód Gy: Csapó Károly, Keszler Mária, Lami István, Lányi Ágoston, Pálfi Gyula, Pesovár Ernő, Szta-nó Pál 1972. 780.lsz.

Bánk Gy: Lami István, Ondrejka, Kliment, Pesovár Ernő 1972. 782.lsz.

Vágáshuta Gy: Lami István, Ondrejka, Kliment, Martin
György, Ureczky Csaba 1972. 783.lsz.
Komlóska Gy: Lami István, Ondrejka, Kliment, Martin
György, Ureczky Csaba 1972. 784.lsz.

Maglódi szlovák táncok. A magyarországi néptáncok c. so-
rozatból. 924.lsz.

A motivumok és táncok adatai

Mars motivumok (1-21.) Tótkomlós (Békés m.). Lej.: Pesovár E.

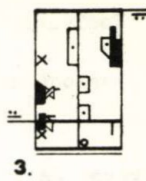
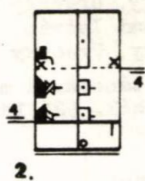
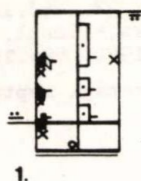
Verbunk motivumok (1-17.) Maglód (Pest m.) Lej.: Lányi Á.

Huszár verbunk. Ecser (Pest m.) Táncolta: S. Murár József, sz:
1886-ban. Gyűjtők: Gábor Anna, Sümegi Vera,
Morvay Péter, K. Kovács László, Volly István.
1947. Film: MTA Ft. 22.lsz. 12. tánc. Lej.: Lá-
nyi Á.

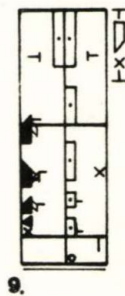
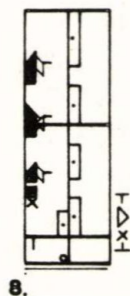
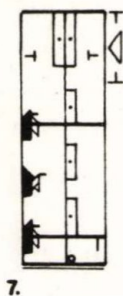
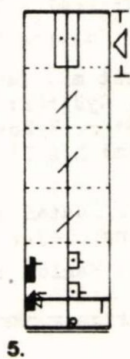
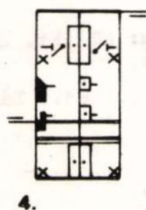
Verbunk. Ecser (Pest m.). Adatai ua. Film: MTA Ft. 22.lsz.
11a-b. tánc. Lej.: Lányi Á.

Csárdás motivumok (1-12.) Maglód (Pest m.). Lej.: Lányi Á.

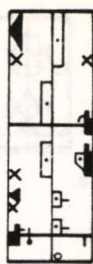
A kinetográfia Lányi Ágoston munkája.



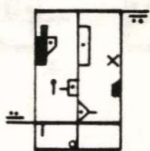
1-21. = (●)



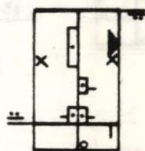
MARS MOTIVUMOK



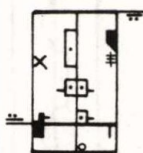
10.



11.



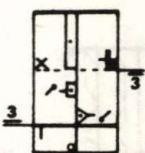
12.



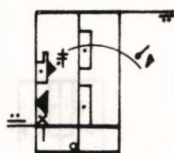
13.



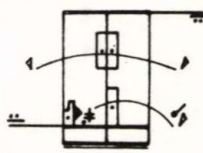
14.



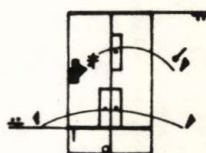
15.



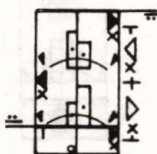
16.



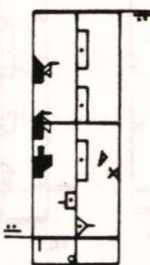
17.



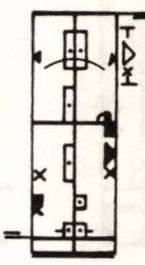
18.



19.

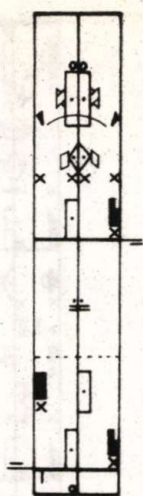


20.



21.

MARS MOTIVUMOK



13.



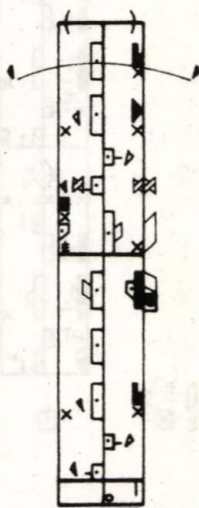
14.



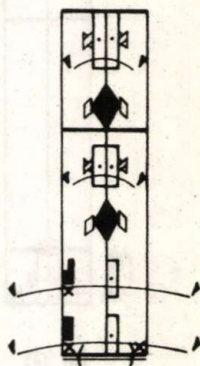
15.



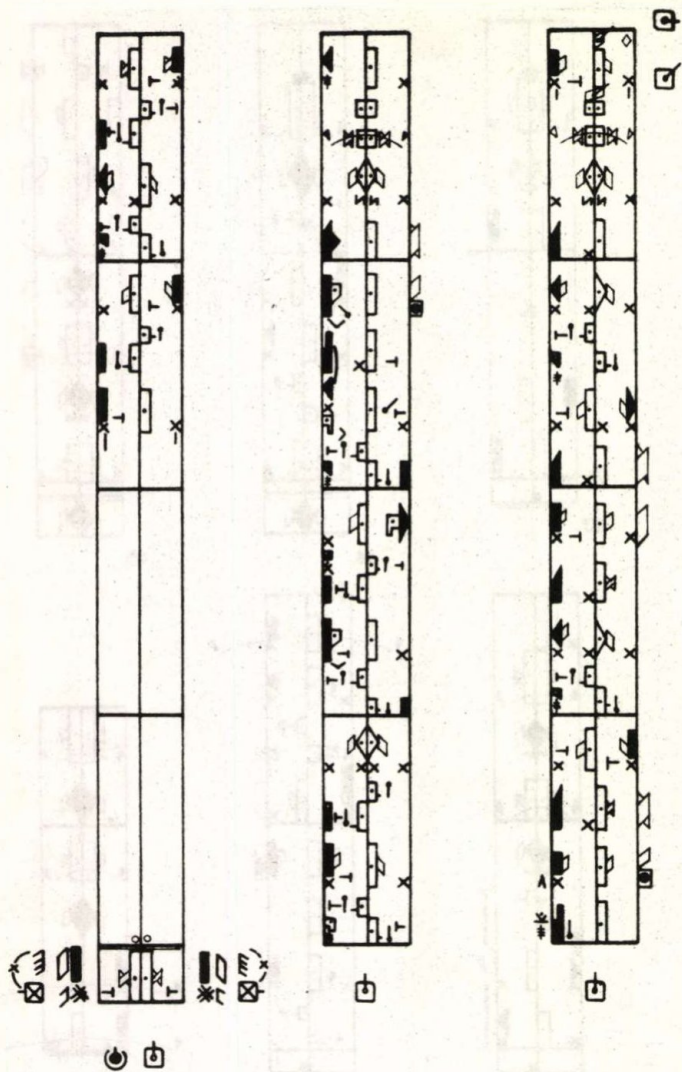
16.



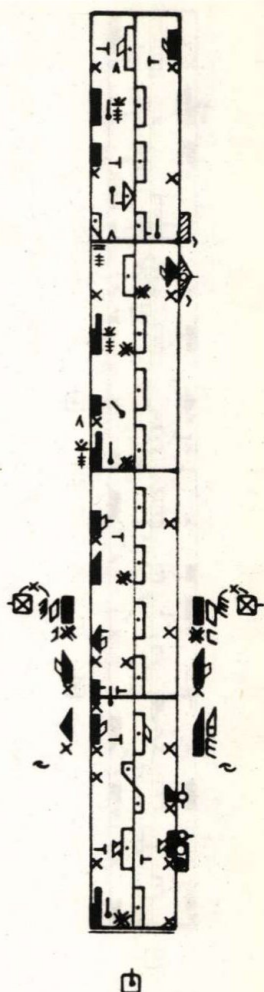
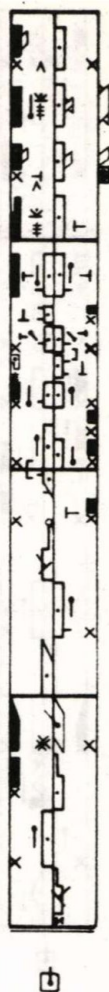
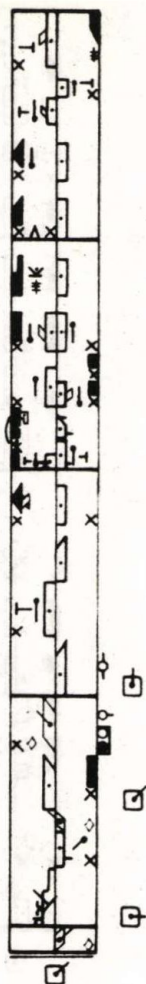
17.



VERBUNK MOTIVUMOK

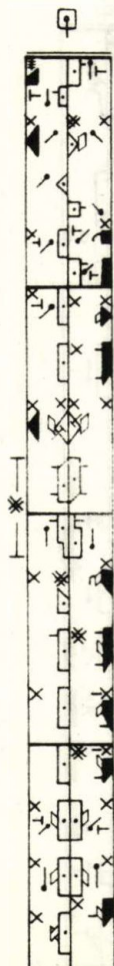
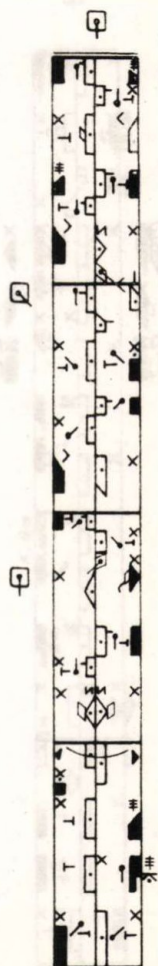


HUSZÁR VERBUNK (1)



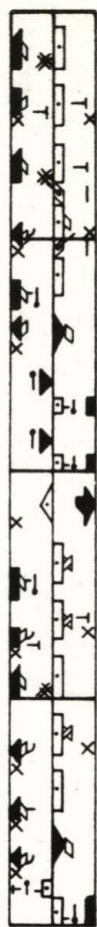
HUSZÁR VERBUNK (2)

HUSZÁR VERBUNK (3)

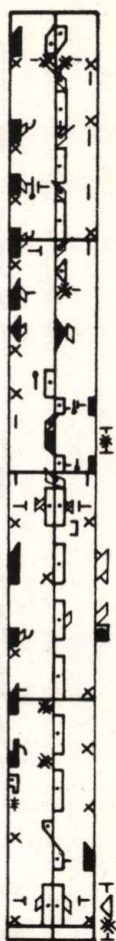




□



□



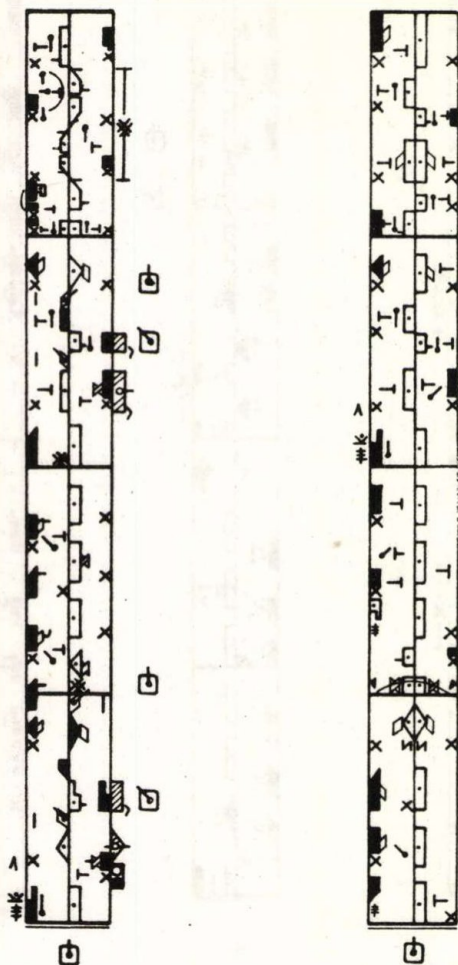
□

□ □ □ □

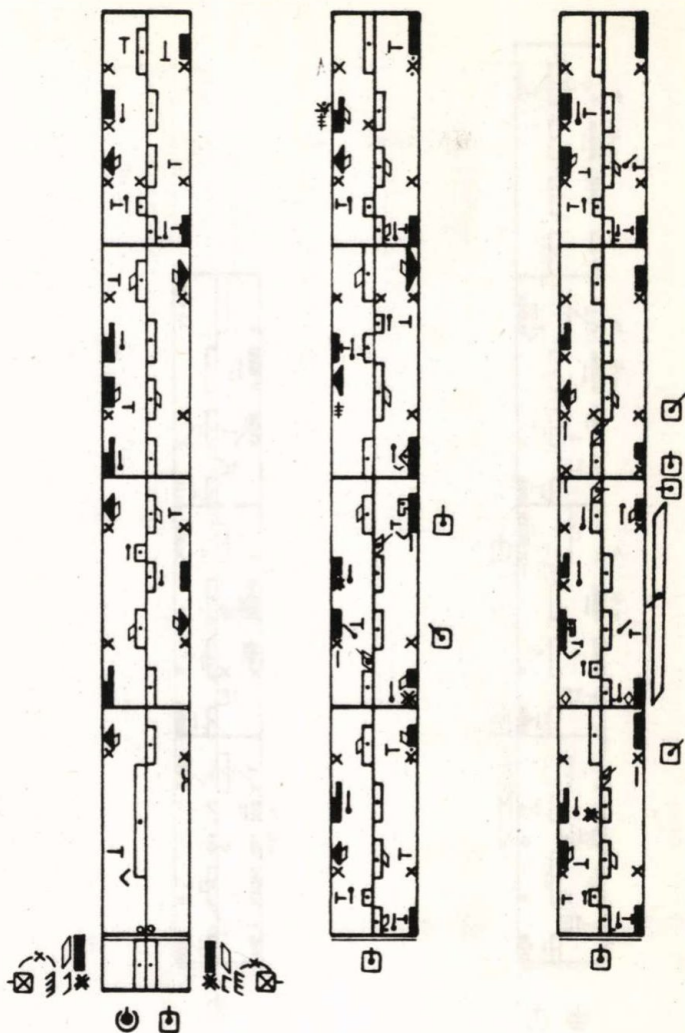
□ □

□

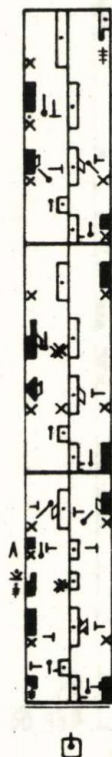
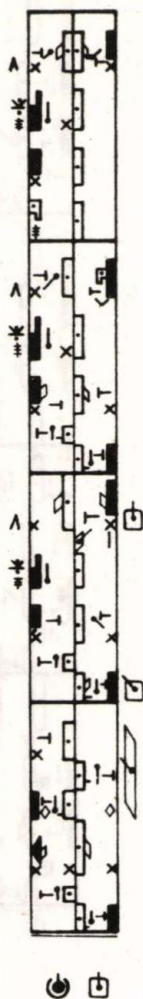
HUSZÁR VERBUNK (4)



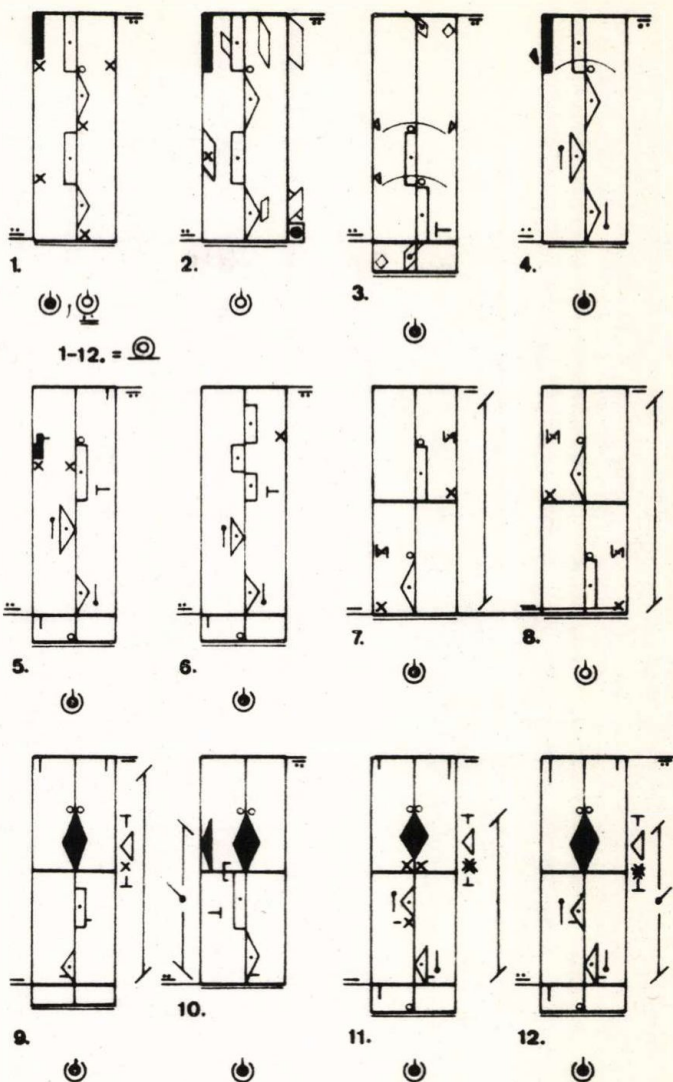
HUSZÁR VERBUNK (5)



VERBUNK a/ RÉSZLETE



VERBUNK b/ RÉSZLETE



CSÁRDÁS MOTIVUMOK

Ernő Pesovár

DANCE CULTURE OF THE SLOVAK NATIONALITY IN HUNGARY

Summary

The common dance tradition of the peoples living within the Carpathian Basin, and in particular several identical features of the old layers of Hungarian and Slovak dance culture prove that, when the Slovak nationality resettled in this country, it could adapt itself to surroundings of dance and dance music akin to theirs in structure and character. Thus, this nationality could join, without any significant break, in the rhythm of development in Hungarian dance culture witnessed since the second half of the 18th century; as a result of which our new style of dancing, the verbunk and the csárdás evolved.

Thus in the dance folklore of the Slovaks living in Hungarian surroundings the previous traditions have also been overshadowed and assimilated by the new style. Memories of old times are however sporadically found in their present-day dance activities, mainly where the dance has a ritual function since traditions are more persistently preserved by ceremonies.

This refers also to the variants of the renowned rounds and chain dances which have been preserved in connection with certain episodes of the customary rites of spring (kiszeajtás, zöldágjárás), seeing the winter out, greeting the arrival of spring, or in connection with wedding-feasts. Some dances suitable to display great skill have been kept living similarly in connection with various folk customs.

A most dynamic representative of the previous traditions is a form of the jumping dance (ugrós) which, interwoven with the more recent layers of dance, fulfils manifold functions and is called "mars". One of its functions is to act as a connecting link between the old and the new style.

Today the verbunk (recruiting dance) is not danced as often as before, and the csárdás which used to be so predominant, also proves that, in re-assessing former traditions and in evolving the new style, the same tendencies have prevailed as in the dance culture of Hungarian peasantry. On the other hand, influences and characteristics of the dances of Western Hungary and of the Tisza region can clearly be discerned in the Slovak dance folklore of our country which are, to some extent, signs of historically divergent development.